

EL VALOR DELS INTERIORS DE L'ARQUITECTURA PRIVADA DEL SEGLE XIX A VILANOVA I LA GELTRÚ

79

Maria Isabel Rosselló Nicolau
Departament de Composició Arquitectònica. UPC

L'autora de l'article determinà les transformacions que es produïren en els interiors de l'arquitectura privada en aquest període, a la conferència realitzada a la sala de la Biblioteca Víctor Balaguer el passat 23 de gener, dins d'un cicle de conferències sobre la importància de la preservació de la ciutat del segle XIX, com a element revitalitzador de la ciutat del segle XXI, organitzat per l'associació d'amics d'Unesco - Garraf.

Vilanova i la Geltrú acull un patrimoni vuitcentista residencial excepcional. Les cases que bastiren, en primer lloc, les famílies benestants vinculades a la plantació de vinyes i, anys més tard, a mitjans del segle XIX, els empresaris i els comerciants enriquits amb el comerç d'ultramar, conformen un conjunt arquitectònic homogeni que testimonia els moments de bonança econòmica de la ciutat. A més, constitueixen un llegat arquitectònic que ens permet copsar les característiques i els trets significatius de l'arquitectura d'aquells moments i posar-la en valor davant l'arquitectura fi de segle.

Les cases són per a aquestes famílies una manera d'evidenciar la seva posició social i l'èxit econòmic que ha acompanyat les seves empreses. I és en els interiors d'aquestes cases on millor es representa l'enriquiment i la nova posició; per això en aquests interiors s'aboquen molts esforços per demostrar l'èxit obtingut.

Els interiors que hem analitzat a Vilanova ens mostren dos moments clarament diferenciats. Per una banda, les cases bastides a finals del divuit i inicis del dinou, com són Can Papiol i Can Cabanyes, i per l'altra, les cases construïdes a partir de mitjans de segle XIX, com són la Casa Olivella, la Casa Ferrer Vidal o Can Roig (o Casa Milà). A cavall dels dos moments ens trobem la Casa Jenaro Ferrer, que ens fa de lligam entre l'un moment i l'altre. El que ens proposem en aquest article és mostrar com són aquests interiors en cada un dels moments. Els volem abordar des del punt de vista de com s'entenen en el moment en què es realitzen, quins són els valors que s'hi defineixen, quins són els professionals que els determinen i a partir de quins recursos ho fan.

Amb aquests objectius hem estructurat l'article en dues parts: en la primera part analitzarem els interiors esmentats de finals del divuit

i inicis del dinou i en la segona ho farem amb els que hem mencionat de mitjans i de la segona meitat del dinou. Veurem el pas dels uns als altres a través de la Casa Jenaro Ferrer situada al carrer de Sant Joan, que pel fet d'haver-se bastit en ambdós moments ens serveix de frontissa entre l'un plantejament i l'altre.

ELS INTERIORS DE FINALS DEL DIVUIT I INICIS DEL DINOU

Els interiors de Can Papiol (1790-1801), bastida al carrer Major (fig.1), i Can Cabanyes (fig. 2), de finals del divuit, construïda a la plaça de les Cols cantonada amb el carrer Comerç, constitueixen dos exemples ben representatius de l'arquitectura privada d'aquest moment. Les sales nobles i, sobretot, el saló de ball conformaven les estances de caire social de la casa, lloc on es feien les recepcions i les festes, lloc on els propietaris de la casa palesaven els seus èxits davant dels seus iguals. Per tant, els interiors d'aquestes estances havien d'estar d'acord amb aquestes pretensions, s'havien de dotar de recursos narratius amb aquest fi. Les pintures murals són un dels recursos més habituals: són unes pintures que narren, en diferents plafons pintats a la paret, episodis històrics o al·legòrics que enalteixen la família. És a dir, s'explica d'una manera directa la importància de la família i també, quan s'empren episodis al·legòrics, que aquesta participa d'un món culte i exclusiu. Per poder transmetre bé aquesta voluntat narrativa era necessari un marc adequat i digne. És per això que les pintures s'emmarquen dins d'una estança entesa com una gran escenografia que s'estructura a partir dels recursos de l'arquitectura clàssica. Els ordres clàssics, reals o fingits, constitueixen el marc adequat per narrar les proeses i bonances de la família. Així, els

grans salons i les sales de l'àmbit públic de la casa estan resoltos seguint els criteris propis de l'arquitectura clàssica.

El sostre, com al saló de Can Papiol, rep les pintures més emblemàtiques; un sostre que recolza sobre una cornisa que alhora és suportada per pilastres, entremig de les quals pilastres s'ubiquen els plafons murals. Tot plegat constitueix un escenari adient i adequat al que es vol explicar de la família.

A mesura que ens endinsem en el segle XIX, amb exemples com la Casa Jenaro Ferrer (construïda a inicis del dinou al carrer de Sant Joan, fig.3), podem entreveure com es va dissolent la voluntat narrativa, malgrat que el plantejament global és el mateix.

El tractament de sostres i parets no respon només a una voluntat explicativa d'episodis concrets sinó que també s'introdueixen elements propis de les escenografies teatrals i del llenguatge neoclàssic que en aquells moments s'estava estenent per Europa.

Els cortinatges i tapissos representats en el parament de la sala principal de la casa els trobem en altres interiors de l'època com la Sala Rigalt del Museu d'Arts Decoratives de Barcelona (fig.4), que és un interior pintat per Pau Rigalt, autor també de les pintures de Can Papiol de forta voluntat narrativa. Però Rigalt també és capaç de pintar paraments que s'han després de la literalitat d'allò que es vol dir; i busca obtenir la singularitat a partir de recursos més formals.

És probable que les pintures de Casa Jenaro Ferrer siguin del mateix Rigalt o d'algun dels

seus col·laboradors, encara que, com hem dit, les pintures de Can Papiol siguin substancialment diferents.

Fins ara hem intentat raonar el significat i els valors que s'aboquen a aquests interiors, però, com hem dit en la introducció de l'article, també ens interessa saber el paper que pertoca a l'hora de definir els interiors a cada un dels professionals i a partir de quins recursos ho fan. És a dir, fins a quin punt els defineix l'arquitecte o mestre de cases o són resolts pels artistes i artesans que hi intervenen.

Com ja hem anat mostrant a partir del que s'ha dit fins ara, la qualificació d'aquests interiors recau justament en els artistes i artesans. Els arquitectes o mestres d'obres fan la disposició general, defineixen els espais, reglen la relació de buits i plens, però no entren en la definició dels interiors. Són els pintors, de manera generalitzada, però també els escultors i fusters, els que resolen, a partir dels seus recursos teòrics i conceptuals, el tractament de l'interior.

Per tant, bona part dels interiors estan fets des del plantejament pictòric que, en aquests moments, està molt vinculat a l'escenografia.

De fet, el mateix Pau Rigalt és escenògraf del Teatre de la Santa Creu a Barcelona i s'ha format a l'escola de Llotja al costat d'altres pintors i escenògrafs com Bonaventura Planella. És per aquesta raó que les pintures murals de bona part dels interiors de les cases, com per exemple el saló de la Casa Jenaro Ferrer, responen a la lògica escenogràfica, fent servir alguns recursos formals, com són els cortinatges i els domassos pintats, propis del món del teatre.

També són freqüents els recursos característics dels mestres fusters; a Can Cabanyes en trobem alguns, com són les pilastres de fusta que emmarquen les pintures murals.

Hem de tenir en compte que la tradició dels tallistes i fusters estava molt arrelada durant el barroc en els retaules de les esglésies i que, en part, aquest ofici i tradició es traspassa als interiors.

Per últim, ens hem de referir als recursos de producció que es fan servir. Com hem anat apuntant, les tècniques emprades en els interiors fets a finals del divuit i inicis del dinou són les pròpies de cada artesà i estan desvinculades del procés constructiu de l'edifici. La racionalització productiva és la pròpia de cada ofici, la sistematització respon a una bona organització i a un profund coneixement del procés. Així, són molt freqüents les pintures murals sobre tela, especialment les del sostre, pintures que es poden fer al taller i a la casa només es fa el muntatge. De la mateixa manera que bona part dels ordres fets en fusta són elements tallats i daurats també al taller i a l'obra només es fixen.

Fins aquí ens hem referit als interiors de finals del divuit i inicis del dinou: ara enfocarem el nostre interès en els interiors de mitjans i segona meitat del dinou per veure com són de diferents respecte als primers, tant pel que fa als valors que s'hi reflecteixen com pel que fa als professionals que els defineixen i als recursos que s'empenen.

ELS INTERIORS DE MITJANS I DE SEGONA MEITAT DEL DINOU

El que nosaltres volem explicar és com els interiors d'aquests habitatges que es construïen a partir de mitjans de segle a Vilanova,

igual que els de les altres ciutats que creixen significativament en aquest període, mostren un plantejament nou d'aquests respecte a l'arquitectura anterior.

Com ja hem esmentat, ens servirem de la Casa Jenaro Ferrer; més concretament, de l'ampliació que es fa a la crugia posterior de la casa, per introduir els nous plantejaments. Però, abans d'entrar a parlar d'aquestes estances, creiem important apuntar que l'estudi que hem fet dels interiors ens ha dut a datar la casa Jenaro Ferrer, de manera diferent de com es feia fins ara. Al catàleg del patrimoni de la ciutat es data aquesta casa al 1865 ja que és la data que apareix a la clau de l'arc d'entrada i, a més, existeix un plànol original de l'arcada del jardí, signat pel mestre d'obres Josep Fabrés, de l'any 1871. Aquestes dades havien portat a datar tot el conjunt de la casa en aquest moment. L'estudi que hem fet ens ha mostrat que les crugies davanteres de la casa eren preexistents i que en la dècada dels seixanta només es fa l'ampliació posterior. Una ampliació que acull una estança molt singular, que és el menjador (fig.5). Menjador que està plantejat des del punt de vista de la qualificació dels interiors d'una manera completament diferent de la dels del període anterior i apunta uns referents plenament vigents a Europa a mitjans del segle XIX. Per tant, el que ens proposem, a partir d'ara, és palesar les diferències entre els interiors de l'un moment i de l'altre. Per singularitzar paraments i sostres del menjador de la Casa Jenaro Ferrer ja no tenim escenes pintades o ordres clàssics, sinó que ens trobem amb uns paraments que s'estructuren de manera tripartida: cornisament, plafó de fons i arrambador, a partir de recursos formals

que busquen en la repetició, en els relleus i en la policromia l'enriquiment de l'interior. Aquesta manera de definir els interiors és la que trobem també en les altres cases contemporànies, com són la Casa Olivella, la Casa Ferrer Vidal o Can Roig (o Casa Milà). És a dir, els paraments i també els sostres, resolts a partir de recursos repetitius, ens mostren que s'està dissolent el referent acadèmic alhora que és molt important l'apetència sensorial. Això vol dir que ara no importa tant narrar episodis concrets de la vida de la família sinó que el que es vol és proporcionar a qui viu a la casa un espai de gaudi, de plaer. Aquest espai s'aconsegueix acudint a recursos sensorials (colors, relleus, llum, etc.) que ens proporcionen plaer i que al mateix temps són capaços de provocar-nos una resposta emotiva. De fet, si posem aquests interiors al costat d'altres interiors fets en aquests moments a Europa poden veure que els recursos són els mateixos.

D'aquí ve que puguem afirmar que els interiors d'aquest moment ens indiquen que es participa d'una manera de fer i unes modes que s'han anat estenent per Europa des del divuit a partir dels corrents de pensament que valoren l'arquitectura des de l'atenció a la subjectivitat. Es valora l'arquitectura des de la voluntat expressiva, allò que és capaç de transmetre, i des de la seva força sensitiva.

Qui canalitza l'expressivitat i la comunicació d'aquests interiors és l'arquitecte. L'arquitecte és qui fa d'intermediari, qui concreta des dels recursos formals les aspiracions dels estadants de la casa. En el moment anterior veiem que el mestre d'obres o arquitecte només s'ocupava d'establir els volums de les estances i qui les singularitzava era l'artista o

artesa. Ara, en canvi, és l'arquitecte qui canalitza els recursos per obtenir els resultats volguts: pensa l'arquitectura amb tota la seva expressió formal. Entén les superfícies pintades, estucades, motllurades o empaperades, a través dels colors i de les textures com un feix d'estímuls que es dirigeixen als nostres sentits. Integra la superfície en el marc arquitectònic i aquella passa a veure's com un element clau en la definició d'aquest.

Aquests interiors, vists des de l'arquitectura i els recursos emprats, són els propis dels acabats arquitectònics. Papers pintats, guixos, escaioles i pintures repetitives fetes en trepa són els habituals en aquests interiors. Són recursos senzills i ben comuns en les obres; el que canvia és que estan emprats amb una finalitat concreta definida i proposada a priori per l'arquitecte mateix perquè són necessaris per aconseguir l'expressivitat de l'interior.

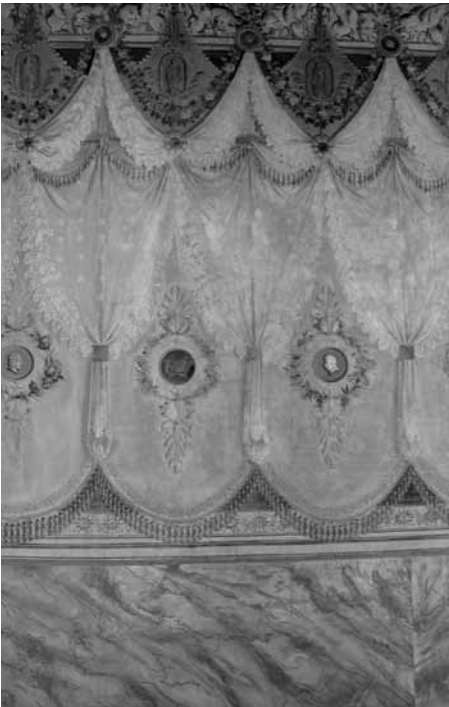
Són uns recursos que comporten una certa sistematització. Si ens hem de referir a les formes de producció d'aquest moment el que primer hem d'apuntar és que són uns recursos sistematitzats i, fins i tot, estandarditzats. Hem vist com el paper pintat és habitual en totes les cases estudiades: la Casa Ferrer Vidal (Fig.6) i Can Roig (o Casa Milà) en són un exemple ben característic. A partir de diferents tipus de paper (el de fons, el de sanefes i l'arrambador) s'organitza el parament. És un recurs que es produeix de manera seriada i que en cada una de les estances es retalla i s'adapta als paraments. En els sostres, el que ens trobem de manera habitual són guixos i escaioles que van conformant enquadraments o dibuixos geomètrics continus fets a base de

motllures. Es tracta d'un material que es proporciona a l'obra per metres lineals i per unitats quan hi ha florons o elements ornamentals puntuals. Hem pogut consultar factures d'algunes de les cases fetes per Elies Rogent a Barcelona, amb solucions molt semblants a les que trobem a Vilanova, i es pot comprovar que tot el que fa referència als treballs d'escaiola està absolutament pautat i seriat.

Per últim, ens queda parlar dels paviments, als quals no ens hem referit fins ara. En quasi tots els interiors de Vilanova de mitjans de segle que hem estudiat les estances estan pavimentades amb un mosaic de gres monocrom conegut popularment com a *mosaic Nolla* (Fig.7), ja que aquesta marca és la que el va introduir a Espanya i va ser la que el va popularitzar. El mosaic Nolla és fet a base de peces monocromes, normalment de 5x5cm, que van dibuixant diferents formes geomètriques, majoritàriament inspirades en les catifes. Per tant el terra també contribueix aportant policromia i jocs formals a l'enriquiment de l'interior. És a dir, que el terra d'obra també participa en la definició de l'interior. Això, tot i que abans no ens hi hem referit, no passava a finals del divuit o inicis del dinou, ja que llavors el paviments eren estrictament funcionals. Era un paviment molt comú de ceràmica vermella que es cobria -i aquí és on rau la diferència- amb catifes que tapaven tot el terra (tant d'hivern com d'estiu) i eren aquestes les que proporcionaven la singularitat. En canvi, a partir de mitjans de segle és el paviment mateix el que assumeix la qualificació de l'interior fent servir recursos que simulen aquelles catifes.

I Fig.2. Can Cabanyes

I Fig.4. Museu Arts Decoratives. Sala Rigalt

I Fig.4. Museu Arts Decoratives. Sala Rigalt

Fig.3. Casa Jenaro Ferrer. Sala vermella

Fig.5. Casa Jenaro Ferrer. Menjador

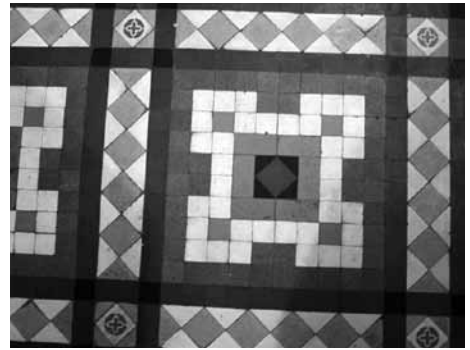
I Fig.6. Casa Ferrer Vidal

I Fig.6. Casa Ferrer Vidal

I Fig. 1. Can Papiol. Sala de música. Pau Rigalt

I Fig.7. Can Roig. Casa Milà